

Sygn. akt III UK 437/19

POSTANOWIENIE

Dnia 4 czerwca 2020 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Dawid Miąsik

w sprawie z odwołania „C.” Spółki z o.o. Spółki Komandytowej we W.
od decyzji Zakładu Ubezpieczeń Społecznych Oddziału we W.
z udziałem „H.” Spółki z o.o. Spółki Komandytowej we W., R.Z.
o podleganie ubezpieczeniom społecznym,
na posiedzeniu niejawnym w Izbie Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w dniu 4
czerwca 2020 r.,
na skutek skargi kasacyjnej zainteresowanej „H.” Sp. z o.o. Sp. k. od wyroku Sądu
Apelacyjnego we [...].
z dnia 28 lutego 2019 r., sygn. akt III AUa [...],

odmawia przyjęcia skargi kasacyjnej do rozpoznania.

UZASADNIENIE

Wyrokiem z 28 lutego 2019 r., III AUa [...] Sąd Apelacyjny we [...]. oddalił
apelację „H.” Sp. z o.o. sp. komandytowa (zainteresowany), wniesioną od wyroku
Sądu Okręgowego we W. z 1 sierpnia 2018 r., VIII U [...], oddalającego
odwołanie „C.” sp. z o.o. sp. komandytowa (wnioskodawca) od decyzji Zakładu
Ubezpieczeń Społecznych Oddział we W. (organ rentowy) z 9 grudnia 2016 r.,
którą organ rentowy stwierdził, że R.Z. z tytułu umowy zlecenia zawartej z
wnioskodawcą nie podlega obowiązkowym ubezpieczeniom społecznym i
zdrowotnym.

Skargę kasacyjną od powyższego wyroku Sądu Apelacyjnego wniósł
zainteresowany, zaskarżając go w całości.

Wniosek o przyjęcie skargi kasacyjnej do rozpoznania został oparty na przesłance występowania w sprawie istotnego zagadnienia prawnego – czy Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych na podstawie art. 83 ust. 1 pkt 3 w związku z art. 86 ust. 2 pkt 2 ustawy z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (jednolity tekst: Dz.U. z 2016 r., poz. 963 ze zm., dalej jako ustawa systemowa) przysługuje prawo do ingerencji w treść stosunków cywilnoprawnych, stanowiących tytuł ubezpieczenia społecznego przez stwierdzenie nieważności tychże stosunków na podstawie art. 58 § 1 lub art. 83 § 1 k.c. przy wydawaniu decyzji w sprawach, dotyczących ubezpieczonych?

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Skarga kasacyjna nie kwalifikowała się do przyjęcia celem jej merytorycznego rozpoznania, ponieważ nie można uznać, że w sprawie występuje istotne zagadnienie prawne sformułowane przez pełnomocnika wnioskodawcy, wymagające rozstrzygnięcia przez Sąd Najwyższy.

W przedstawionym w skardze kasacyjnej „zagadnieniu prawnym” powołano się na problem, że z przepisów ustawy systemowej nie wynika upoważnienie ZUS do kwestionowania ustalonej przez strony treści stosunku prawnego, w szczególności badania ważności treści umów według reguł wynikających z prawa cywilnego w celu stwierdzenia objęcia ubezpieczeniem społecznym. Tymczasem w orzecznictwie Sądu Najwyższego wielokrotnie zapadały rozstrzygnięcia w sprawach wynikłych na tle aplikowania przez ZUS kwestionowanych regulacji. W orzecznictwie Sądu Najwyższego wskazuje się, że Zakład Ubezpieczeń Społecznych jest uprawniony do zbadania ważności umowy o pracę jak również umów cywilnoprawnych w celu stwierdzenia objęcia ubezpieczeniem społecznym. Poglądy Sądu Najwyższego zostały wyrażone i utrwalone w orzecznictwie zarówno w odniesieniu do umów o pracę jak i innych umów cywilnoprawnych na podstawie których świadczona jest praca, z uwzględnieniem skutku nieważności umowy w całości lub w części.

W odniesieniu do problemu badania przez ZUS ważności umów o pracę w perspektywie sporu o podleganie ubezpieczeniom Sąd Najwyższy wielokrotnie

zwracał uwagę na nieprawidłowe kwalifikowanie przez ZUS umów o pracę jako czynności pozornych i zarazem zmierzających do obejścia ustawy. Sąd Najwyższy wskazywał, że złożenie oświadczenia woli dla pozoru w rozumieniu art. 83 § 1 k.c. oznacza, iż osoba oświadczająca wolę nie chce, aby powstały skutki prawne, jakie zwykle prawo łączy ze składanym oświadczeniem. Natomiast czynność prawna mająca na celu obejście ustawy w ujęciu art. 58 § 1 k.c. polega na takim ukształtowaniu jego treści, która z punktu widzenia formalnego nie sprzeciwia się ustawie, ale w rzeczywistości zmierza do zrealizowania celu ustawowo zakazanego. Czynność zmierzająca do obejścia prawa nie może więc być jednocześnie czynnością pozorną, gdyż pierwsza zostaje rzeczywiście dokonana, zaś druga jest jedynie symulowana (por. wyroki Sądu Najwyższego z: 25 lipca 2004 r., I PK 42/04 OSNP 2005 nr 14, poz. 209; 25 stycznia 2005 r., II UK 141/04, OSNP 2005 nr 15, poz. 235; 9 sierpnia 2005 r., III UK 89/05, OSNP 2006 nr 11-12, poz. 192; 29 marca 2006 r., II PK 163/05, OSNP 2007 nr 5-6, poz. 71). Sąd Najwyższy uznawał, że umowa o pracę jest zawarta dla pozoru, a przez to nie stanowi tytułu do podlegania ubezpieczeniom społecznym, jeżeli przy składaniu oświadczeń woli obie strony mają świadomość, że osoba określona w umowie jako pracownik nie będzie świadczyć pracy, a osoba wskazana jako pracodawca nie będzie korzystać z jej pracy (por. wyroki Sądu Najwyższego z: 4 sierpnia 2005 r., II UK 321/04, OSNP 2006 nr 11-12, poz. 190, 19 października 2007 r., II UK 56/07, LEX nr 376433; 22 czerwca 2015 r., I UK 367/14, LEX nr 1771586). Zakładając, że nie można przyjąć pozorności oświadczeń woli o zawarciu umowy o pracę, gdy pracownik podjął pracę i ją wykonywał, a pracodawca świadczenie to przyjmował. Sąd Najwyższy w takich przypadkach wskazuje na dopuszczalność rozważania, czy w danym przypadku zawarcie umowy zmierzało do obejścia prawa, zwłaszcza, jeżeli jedynym celem umowy było umożliwienie pracownikowi skorzystania ze świadczeń z ubezpieczeń społecznych (por. wyroki Sądu Najwyższego z: 14 marca 2001 r., II UKN 258/00, OSNP 2002 nr 21, poz. 527; 23 lutego 2005 r., III UK 200/04, OSNP 2005 nr 18, poz. 292).

Sąd Najwyższy wyrażał również pogląd, że o czynności prawnej sprzecznej z ustawą lub mającej na celu obejście ustawy (art. 58 k.c.) można mówić, gdy czynność taka pozwala na uniknięcie zakazów, nakazów lub obciążeń

wynikających z przepisu ustawy i tylko z takim zamiarem została dokonana. Nie ma na celu obejścia prawa dokonanie czynności prawnej dla osiągnięcia skutków, jakie ustawa wiąże z tą czynnością (wyroki Sądu Najwyższego z: 25 stycznia 2005 r., II UK 141/04, OSNP 2005 nr 15, poz. 235; 28 kwietnia 2005 r., I UK 236/04, OSNP 2006 nr 1-2, poz. 28; 11 stycznia 2006 r., II UK 51/05, OSNP 2006 nr 23-24, poz. 366; 6 marca 2007 r., I UK 302/06, OSNP 2008 nr 7-8, poz. 110; 2 lipca 2008 r., II UK 334/07, OSNP 2009 nr 23-24, poz. 321; 9 lutego 2012 r., I UK 265/11 LEX nr 1169836). Natomiast gdy umowa o pracę jest przez strony rzeczywiście wykonywana, nie może być mowy o pozorności, co jednak nie wyklucza możliwości badania czy zawarcie umowy nie zmierzało do obejścia prawa (art. 58 § 1 k.c.), które rodzi jej nieważność (por. wyrok Sądu Najwyższego z 19 stycznia 2010 r., I UK 261/09, LEX nr 577825).

Sąd Najwyższy w swoim orzecznictwie wypowiadał się także wielokrotnie potwierdzając możliwości badania ważności w całości umów cywilnoprawnych, na podstawie których świadczona jest praca (por. m. in. wyroki Sądu Najwyższego z: 26 marca 2013 r., II UK 201/12, LEX nr 1341964; postanowienie Sądu Najwyższego z 29 sierpnia 2018 r., II UK 438/17, LEX nr 2538834). Sąd Najwyższy stwierdził, że ZUS, który stwierdza podleganie ubezpieczeniu społecznemu, może – bez względu na nazwę umowy i jej postanowienia, którym strony zamierzały się poddać – ustalić rzeczywisty charakter stosunku prawnego łączącego strony i istniejący tytuł ubezpieczenia. W związku z tym, że obowiązkiem ubezpieczenia społecznego nie są objęci wykonawcy umowy o dzieło, ustalenie, że między stronami takiej umowy zachodzą stosunki polegające na wykonywaniu za wynagrodzeniem usług odpowiadających umowom nazwanym, zdefiniowanym w art. 734 i 758 k.c. lub właściwych umowom, do których – stosownie do art. 750 k.c. – stosuje się przepisy o zleceniu, nakazuje wydanie decyzji na podstawie art. 83 ust. 1 pkt 1 i 3 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych (wyrok Sądu Najwyższego z 10 lipca 2014 r., II UK 454/13, LEX nr 1495840).

Przykładowo w wyrokach zapadłych w sprawach dotyczących ubezpieczeń społecznych z tytułu umowy o pracę nakładczą Sąd Najwyższy stwierdził, że w konkretnym przypadku ustalenia dokonane w toku postępowania wyjaśniającego lub kontroli pozwolą na stwierdzenie przez ZUS, iż umowa o pracę nakładczą

została zawarta dla pozoru (art. 83 § 1 Kodeksu cywilnego), w celu obejścia prawa (art. 58 § 1 Kodeksu cywilnego) lub że jest sprzeczna z zasadami współżycia społecznego (art. 58 § 2 Kodeksu cywilnego), konsekwencją będzie wyłączenie danej osoby z ubezpieczeń społecznych z tytułu wykonywania pracy nakładczej (np. wyroki Sądu Najwyższego z: 9 stycznia 2008 r., III UK 73/07, LEX nr 356045; 9 stycznia 2008 r., III UK 74/07, LEX nr 376437; 9 stycznia 2008 r., III UK 77/07 LEX nr 465895; 21 maja 2010 r., I UK 43/10, LEX nr 619658; 26 lipca 2012 r., I UK 27/12, LEX nr 1218584).

W orzecznictwie Sądu Najwyższego analizowana była również dopuszczalność badania przez ZUS ważności określonych postanowień umów (o pracę i cywilnoprawnych, na podstawie których świadczona jest praca) i możliwość ingerencji w treść stosunku prawnego ustalonego przez jego strony. Sąd Najwyższy odniósł się do co do dopuszczalności badania wysokości wynagrodzenia, które na potrzeby ubezpieczeń społecznych jest punktem odniesienia dla wysokości składek i przyszłych świadczeń. W uchwale z 27 kwietnia 2005 r., II UZP 2/05, OSNP 2005 nr 21, poz. 338) Sąd Najwyższy rozstrzygnął, że w: „w ramach art. 41 ust. 12 i 13 ustawy z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (Dz.U. Nr 137 poz. 887 ze zm.) Zakład Ubezpieczeń Społecznych może zakwestionować wysokość wynagrodzenia stanowiącego podstawę wymiaru składek na ubezpieczenie chorobowe, jeżeli okoliczności sprawy wskazują, że zostało wypłacone na podstawie umowy sprzecznej z prawem, zasadami współżycia społecznego lub zmierzającej do obejścia prawa (art. 58 k.c.)”. Uzasadniając pogląd Sąd Najwyższy stwierdził, że „dopuszczalność oceniania ważności treści umów o pracę według reguł prawa cywilnego, na podstawie art. 58 k.c. w związku z art. 300 k.p., nie jest w judykaturze kwestionowana. Oczywiście, stwierdzając nieważność postanowień umownych, organ stosujący prawo uchyla się tylko od związania nimi, nie ingerując w treść umowy o pracę i nie zastępując stron stosunku pracy w kształtowaniu pracowniczych uprawnień płacowych (por. wyroki z dnia 8 czerwca 1999 r., I PKN 96/99, OSNAPIUS 2000 nr 16, poz. 615, z dnia 19 lutego 1970 r., II PR 604/69, OSNC 1971 nr 5, poz. 84; z dnia 15 października 1975 r., I PR 109/75, OSNC 1976 nr 6, poz. 145 z aprobowaną glosą M. Seweryńskiego, Nowe Prawo 1977 nr 5, s. 779 i orzeczenie z dnia 9

lutego 1962 r., 1 CR 139/61, OSNCP 1963 nr 3, poz. 67)”. Sąd Najwyższy w powołanej uchwale stwierdził również, że: „każde postanowienie umowy o pracę, zmierzające do wyłudzenia świadczeń z ubezpieczenia społecznego, należy ocenić jako nieważne przez istnienie zamiaru obejścia prawa albo przez swą sprzeczność z zasadami współżycia społecznego, wyrażającą się np. niegodziwością celu albo zderzeniem się z prawem innych ubezpieczonych” (uchwała z 27 kwietnia 2005 r., II UZP 2/05). Sąd Najwyższy stwierdził przy tym, że „gdyby bowiem nawet uznać, że powołany w decyzji Zakładu Ubezpieczeń Społecznych inicjującej niniejsze postępowanie przepis art. 83 ust. 1 pkt 3 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych uprawnia organ wykonujący zadania z zakresu ubezpieczeń społecznych jedynie do wydawania decyzji w zakresie prawidłowości obliczenia (wymierzenia) przez płatnika składki na ubezpieczenie społeczne, a nie w kwestii prawidłowego ustalenia wysokości wynagrodzenia będącego podstawą składki, to podstawy pozytywnej odpowiedzi na postawione pytanie dostarcza art. 86 ust. 2 tej ustawy, który upoważnia Zakład Ubezpieczeń Społecznych do kontroli wykonywania zadań i obowiązków w zakresie ubezpieczeń przez płatników składek. Kontrola ta obejmuje między innymi zgłoszenie do ubezpieczenia oraz prawidłowość i rzetelność obliczenia, potrącenia i płacenia składki. Oznacza to przyznanie Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych kompetencji do badania zarówno tytułu zawarcia umowy o pracę, jak i ważności jej poszczególnych postanowień i - w ramach obowiązującej go procedury - zakwestionowania tych postanowień umowy o pracę w zakresie wynagrodzenia, które pozostają w kolizji z prawem lub zasadami współżycia społecznego albo zmierzają do obejścia prawa. Należy przy tym podkreślić, że Zakład Ubezpieczeń Społecznych nie jest ograniczony wyłącznie do zakwestionowania faktu wypłacenia wynagrodzenia w ogóle lub we wskazanej kwocie ani tylko prawidłowości wyliczenia, lecz może ustalać stosunek ubezpieczenia społecznego na ściśle określonych warunkach, będąc niezwiązanym nieważną czynnością prawną (w całości lub w części)” (uchwała z 27 kwietnia 2005 r., II UZP 2/05). Stanowisko Sądu Najwyższego wyrażone w uchwale II UZP 2/05, ukształtowało jednolitą linię orzecniczą w zakresie dopuszczalności badania przez ZUS ważności określonych postanowień umów (por. m in. wyroki Sądu Najwyższego z: 4 sierpnia 2005 r., II UK 16/05, OSNP 2006 nr 11-12, poz. 191;

9 sierpnia 2005 r., III UK 89/05, OSNP 2006 nr 11-12, poz. 192; 18 października 2005 r., II UK 43/05, OSNP 2006 nr 15-16, poz. 251; 6 lutego 2006 r., III UK 156/05 LEX nr 272549; 19 maja 2009 r., III UK 7/09, LEX nr 509047; 15 stycznia 2013 r., I UK 443/12, LEX nr 1308052; 1 czerwca 2017 r., I UK 253/16, LEX nr 2342187; 20 czerwca 2018 r., I UK 166/17, LEX nr 2508619).

Możliwość weryfikacji postanowień umownych, mających znaczenie dla stosunku ubezpieczeniowego za pomocą przesłanek ważności czynności prawnych z art. 58 k.c. Sąd Najwyższy dopuszcza także w wypadku umów cywilnoprawnych (np. wyrok z 11 maja 2017 r., II UK 211/16, LEX nr 2294402).

Należy także odnotować, że Trybunał Konstytucyjny w wyroku z 29 listopada 2017 r., P 9/15, potwierdził prezentowane w orzecznictwie Sądu Najwyższego stanowisko w kontekście umów o pracę. Trybunał Konstytucyjny przyjął, że art. 83 ust. 1 pkt 3 w związku z art. 41 ust. 12 i 13, art. 68 ust. 1 pkt 1 lit. c i art. 86 ust. 2 pkt 2 ustawy z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (Dz.U. z 2017 r., poz. 1778) w zakresie, w jakim stanowi podstawę ustalania przez Zakład Ubezpieczeń Społecznych innej - niż wynikająca z umowy o pracę - wysokości podstawy wymiaru składki na ubezpieczenie chorobowe, jest zgodny z art. 2 w związku z art. 84 i art. 217 oraz z art. 32 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Trybunał w uzasadnieniu wyroku, potwierdził, że umowa o pracę jest czynnością prawną, dla oceny ważności, której - w sferze prawa ubezpieczeń społecznych - Sąd Najwyższy dopuszcza, zdaniem Trybunału Konstytucyjnego słusznie, stosowanie art. 58 k.c. Zastosowanie tego przepisu pozwala rozstrzygnąć kwestię wstępną, mającą zasadnicze znaczenie dla oceny prawidłowości wymiaru składki. Skoro ZUS może na podstawie przepisów ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych weryfikować tytuł ubezpieczenia, to może też na podstawie 58 k.c. kontrolować wysokość podstawy składek.

Konkludując, z dotychczasowego orzecznictwa Sądu Najwyższego dopuszczalność stosowania przez ZUS art. 58 k.c. oraz art. 83 § 1 k.c. do oceny ważności czynności prawnych w sferze prawa ubezpieczeń społecznych. Przenosząc zaś powyższe rozważania na okoliczności niniejszej sprawy Sąd Najwyższy stwierdza, że skoro organ rentowy ma uprawnienie do weryfikacji „sztucznie” zawyżonego wynagrodzenia, tak samo i może kwestionować „sztuczne”

jego zaniżenie przez multipliowanie umów zlecenia i nienaturalne wydzielanie elementów ściśle związanych z charakterem danej pracy (jak w niniejszej sprawie oddzielenie wynoszenia śmieci od czynności porządkowych) celem uniknięcia lub ograniczenia do minimum konieczności poniesienia ciężarów publicznych, jakimi są składki na ubezpieczenia społeczne. Takie działania przedsiębiorców jako zmierzające bezpośrednio do obejścia prawa nie mogą zasługiwać na aprobatę.

Mając na względzie powyższe, Sąd Najwyższy orzekł jak w sentencji.